

ботке формы создания, рождающегося на базе аподиктического правового пафоса о равенстве людей как правоспособных детей бога. Разумеется, всеобщность гражданского права могла родиться не на базе феодального права как системы сословных привилегий и корпоративных особенностей, а на основе его преодоления.

Раннебуржуазные права «человека и гражданина» по своей социально-политической генетике не имели ничего общего со средневековыми сословно-корпоративными «вольностями», за исключением только того исторического обстоятельства, что упорная борьба сословий за свои корпоративные отличия и «вольности» послужила одной из существенных предпосылок политико-юридической революции XVII—XVIII вв. в Западной Европе и Северной Америке.

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. Ришелье Ж. А. Политическое завешание. Т. 1. М., 1766. С. 32—34; Боссюэт Ж. Б. Всеобщая история для наследника французской короны. М., 1774. С. 46—49.
2. Там же. С. 49—50.
3. Прело М. Конституционное право Франции. М., 1957. С. 7—9.
4. Мемуары мессира д'Артаньяна. М., 1995. Т. 2. С. 227—244.

Н. М. КРЕСТОВСКАЯ, О. Ф. ЦВИРКУН

М. П. АДАМОВИЧ — ВАТАЖОК ОДЕСЬКИХ МОРЯКІВ

Революція як історіософська категорія, революціонери та революційні події як історична конкретика сьогодні не користуються популярністю серед науковців. В значній мірі це результат нашого давнього ставлення до історії як до політики, що перекинута в минуле. Але насправді історія вже відбулася і сучасна політична кон'юнктура нічого не в змозі в ній змінити. Революційний рух — невід'ємна складова частина минулого і відмовлятися від його дослідження нерозважливо. Історіографія революційного руху нараховує не одну сотню біографічних нарисів, але тематика цих досліджень була обмежена більшовиками або їхніми попередниками. Між тим й інші партії та організації не страждали від нестачі яскравих лідерів. Ця стаття присвячена одному з помітних діячів революційної Одеси — керівнику профспілки торговельних моряків Михайлові Прохоровичу Адамовичу (1881—1942).

М. П. Адамович народився у 1881 р. в Катеринодарі у сім'ї дрібного чиновника. Тут з золотою медаллю він закінчив

гімназію у 1901 р. вступив до Московського університету. У лютому 1902 р. він брав участь у студентському мітингу, що відлуння на всю країну, і був заарештований. Відбувши п'ять місяців у Бутирській в'язниці емігрував. Жив у Франції, Бельгії, Швейцарії, знайомився з різними течіями революційного руху. Європа переживала період захоплення анархізмом, особливо і його синдикалістському варіанті. Не дивно, що молода енергійна до того ж поверхово знайома з політикою людина захопилася анархо-синдикалізмом¹.

Маніфест 17 жовтня 1905 р. відкрив Адамовичу шлях до Росії, і він повернувся в Катеринодар. Не знайшовши одиноків — анархістів і не бажаючи сидіти склавши руки, він запропонував свої послуги соціал-демократам-меншовикам. Керівник місцевої організації РСДРП, колишній народовець С. І. Мартиновський одразу визначив, що Адамович природжений агітатор². Крім блискучих виступів на багатотисячних мітингах, Адамович вів роботу серед залізничників та портовиків. У грудні 1905 р. М. П. Адамович брав участь у «Новоросійській республіці», що викликало переслідування поліції. Вчинивши збройний опір, він втік з-під арешту і попрямував до Одеси³.

Одеський об'єднаний комітет РСДРП направив Адамовича до порту. Ортодоксальним марксистом Адамович не став. О. О. Сухов, який був тоді членом Портового району Одеського комітету РСДРП, згадував: «При Карлі («Карл — партійний псевдонім Адамовича — Н. К., О. Ц.) райком наш був мало схожий на соціал-демократичний організаційний осередок. Він перетворився скоріше на дискусійний клуб. До нас на засідання приходили анархісти. Причому Адамович був запеклим критиком правдивому соціалізму і захистником деяких анархістських положень»⁴.

Свою роботу в порту Адамович почав нестандартно. Час був зимовий, для моряків — безробітно-голодний. Дізнавшись від мешканців матроської нічліжки про те, що вони «сидять на декохті», Адамович витрусив з кишень свої мізерні грошові запаси... і шодка почалася з хліба і ковбаси. Цей жест допоміг завоювати довіру матроського середовища, яке вельми підозріло ставилося до «агітаторів». Моряки досить довго вивчали Адамовича перш ніж запропонувати йому очолити страйк. Поступово складався страйковий комітет, «засідання» якого проходили на безлюдному у весняний час пляжі Ланжерон. Сформовані були вимоги моряків, головними з яких були збільшення заробітної плати, понов-

лення колективного договору з судновласниками та відкриття забороненої після грудневих подій 1905 р. профспілки.

Страйк вирішили почати після 1 травня 1906 р. 12 травня команда пароплаву «Чихачов» залишила судно і це було сигналом до загального страйку. До 25 травня порт був забитий мертвими без екіпажів судами. Страйк продовжувався 42 дні і по упертості не мав прецеденту в історії Чорномор'я. Адамович виявив себе справжнім лідером: він писав відозви, організував збір грошей для страйкарів, для чого були пущені пароплави місцевих ліній, підбадьорював тих, хто падав духом, був головною особою на переговорах з судновласниками. Його ораторський хист став відомим у цілмі місті: одеські журналісти стверджували, що він виступав не гірше, ніж голова Державної думи. Боротьба за профспілку, по одностайному свідощтву очевидців, стала для того ж відбувавшийся під час підйома страйкового руху у місті, завершився повною перемогою: на нових, більш для моряків вигідних умовах, був укладений колективний договір, профспілка одержала монопольне право на формування екіпажів.

Адамович став головою «Реєстрації судових команд» (таку назву одержала профспілка). На нього навалилась сила рутинної, незвичної для революціонера роботи: треба було вести облік безробітних, уладнувати трудові конфлікти, надавати допомогу морякам, що терпіли злидні. Недавній анархіст розгубився та трохи не покинув з такими труднощами організовану страву. Його сумніви зрозумілі вільно чи не вільно, доводилося здійснювати ідею класового співробітництва, знаходити компроміс між непримиренними, за тодішніми уявленнями, класовими інтересами. Але потупово діяльність «Реєстрації» входила до нормальної колії: була відрегульована черга бажаючих поступити на службу, налагоджена робота дешевої їдальні для моряків, створена невелика бібліотека, встановлений зв'язок з іншими профспілками Одеси⁷.

Адамович як лідер поєднував якості європейського профспілкового діяча (гнучкість, відстоювання інтересів робітників і разом з тим здатність піти на розумні компроміси з працедавцем) та російського ватажка (маючи неабияку силу, міг зробити будь-якого матроса і тому користувався шаленим успіхом, для моряків його слово було законом)⁸. Успіхи профспілки та її лідера турбували адміністрацію судових компаній та поліцію. Чорносотенці загрожували Адамовичу фізичною розправою, а поліція влаштувала засідку на

його квартирі, якої він лише випадково уникнув⁹. Але головну провокацію проти профспілки її керівник розгадати не зміг. Восени 1906 р. Адамович та його найближчий помічник О. Д. Яковлев були запрошені на міністерську нараду до Петербурга немовби для виробки загального положення про реєстрацію судових команд. Адамович сприйняв це всерйоз. Прибувши до Петербурга, він зі звичайною для нього енергією почав сгуртовувати на основі спільних вимог делегатів інших морських профспілок, переконливо виступав на нараді¹⁰. Тим часом одеська адміністрація закрила «Реєстрацію», її керівники кинулись додому і 27 листопада 1906 р. на одеському вокзалі Адамович був заарештований.

Майже місяць Адамович просидів у одиночній камері одеського в'язничого замку і лише під загрозою голодування його ізоляція була припинена. В тюрмі режим тоді був досить ліберальним — ув'язнені вільно спілкувались, і Адамович знову став лідером. Його обрали старостою політв'язнів. Розбираючи конфлікти, що виникали, як правило, з подачі «анархістів» так себе часто називали звичайні бандити, Адамович остаточно розчарувався в анархізмі, і згідно з його спогадами, став соціал-демократом за переконанням¹². Але це не підтверджується подальшою діяльністю Адамовича, що мала демонстративно позапартійний характер.

Обвищувачення проти Адамовича, були мізерними, тому що діяльність профспілок не суперечила тодішнім російським законам. Тому Одеська адміністрація обмежилася засланням на два роки до Вологодської губернії, але у серпні 1907 р. Адамович втік з етапу¹³. Декілька років він жив у Мюнхені, продовжуючи навчання в університеті, доки його не розшукали матроси з пароплаву «Чихачов» — застрільника страйку 1906 р.¹⁴. На зібранні моряками гроші Адамович почав видавати в Константинополі газету «Моряк» (1912 р., всього вийшло 12 номерів). По замислу Адамовича, навколо «Моряка» повинен був сформуватись закордонний центр, який керував би всіма моряками та річковиками Росії незалежно від політичних переконань. Тому він намагався надати газеті чисто професійний характер, не пропагувати політику якої-небудь однієї партії (газета навіть не мала традиційних партійних епіграфів). Кредо Адамовича яскраво виявлене в одній з його статей: «Профспілки повинні бути безпартійними. Багаторічний досвід закордонного робітничого руху каже нам, що безпартійність спілки є необхідною умовою її вільного поширення та внутрішньої міцності. Жодна

спілка не може підняти партійний прапор без того, щоб від неї не віджахнулись усі ті, хто не хоче зв'язувати себе партійними узами. Партійний прапор над спілкою — це означає партійну боротьбу за владу усередині спілки, а з нею суперництва та інтриги. А ніде найменший внутрішній конфлікт не причиняє стільки шкоди, як усередині спілки»¹⁵.

Склад редакції «Моряка» був політично неоднорідний: крім соціал-демократів Адамовича та Яковлева до неї входили есери та анархісти. Коаліційний характер редакції газети та керованої нею Спілки чорноморських моряків неодноразово ставав джерелом конфліктів. Найбільш частими були суперечки щодо засобів боротьби з судновласниками. Есери та анархісти настоювали на використанні індивідуального терору та диверсійних актів. Адамович твердо заявив, що доки він керує Спілкою, не допустить кровопролиття та псування суден¹⁶. Адамович та Яковлев намагались згуртувати моряків на базі спільних економічних вимог і розглядати газету як орган підготовки загального страйку. Спочатку ця тактика мала певний успіх. Газети та Спілці надавали підтримку, зокрема і матеріальну, більшовики, меншовики, латиські, естонські, фінські соціал-демократи, есери¹⁷. Далеко не випадковою була участь Адамовича в серпневій конференції РСДРП у Відні (1912 р.), організатор якої — Л. Д. Троцький — намагався об'єднати всі соціал-демократичні сили¹⁸. На конференції Адамович виступив з заявою, що містила його улюблену тезу про безпартійність профспілок і водночас підкреслив необхідність тісного контакту між профспілками та РСДРП. Цю заяву делегати зустріли досить прихильно. За дорученням Спілки Адамович запропонував на майбутнє координувати діяльність есерівської та соціал-демократичної партій, особливо у військовій та профспілковій роботі. На жаль, ця цілком слухна пропозиція була відкинута конференцією і навіть не обговорювалась»¹⁹.

Спілку чорноморських моряків розривали конфлікти. Адамовичу, попри всі його зусилля, так і не вдалося створити профспілку, позбавлену будь-якого політичного напрямку. Мабуть це й неможливо було зробити у вкрай політизованій передвоєнній атмосфері. Спілка чорноморських моряків була позапартійною, і це, без сумніву впливало на її роботу. Крім того, у Спілці було багато провокаторів, внаслідок діяльності яких був заарештований найближчий помічник Адамовича — Яковлев. В кінці 1912 р. довелось припинити видання газети, через загрозу арешту — перебратися до Олександр-

рії. В Єгипті (початок 1913 р.) Адамовичу вдалося зробити чимало: були налагоджені зв'язки з міжнародною спілкою моряків в Антверпені, відбулось об'єднання Спілки чорноморських моряків з Каспійською морською спілкою. Охоронка знала про кожний крок Адамовича: конспіративні квартири в Одесі, адреси в Олександрії, шифри. Деякий час його врятовувало небажання англійського уряду дати згоду на арешт. Але царська адміністрація переконала британців в тому, що Адамович — карний злочинець і у квітні 1913 р. він був заарештований. Він намагався втекти з тюрми, для чого був підкуплений вартовий, але, стрибнувши з муру, звихнув ногу. Для перевезення Адамовича до Одеси на пароплав була відправлена спеціальна варта²⁰.

Так знову доля привела Адамовича до Одеси. Готувався грандіозний політичний процес: моряків звинувачували в організації таємного товариства з наміром... повалити існуючий державний лад, тобто — по страшній 102-й статті кримінального закону імперії. Адамович коливався: чи перетворювати суд на гучну політичну демонстрацію? Це питання відпало само по собі, бо почалася світова війна і навіть блискучі політичні промови не мали б бажаного резонансу. Тому слідом за Адамовичем всі підсудні наголошували на тому, що спілка чорноморських моряків була тільки профспілкою, а не політичною організацією²¹. Ця наполегливість зіграла свою роль в тому, що вирок був порівняно зі 102-ю статтею (смертна кара), «м'яким» — три особи, в тому числі Адамович, були засуджені до каторги, одинадцять — на довічне заслання. Такий вирок за підготовку економічного страйкуу спростовує тезу про лояльну політику царизму щодо власного народу.

Визволила Адамовича лише Лютнева революція, після якої він повернувся до Катеринодару. Він активно підтримував Тимчасовий уряд і не прийнявши Жовтневої революції, опинився в еміграції, у Болгарії. Його тягнуло на рідну землю і він вступив до «Спілки повернення до Батьківщини», співробітничав у газеті Спілки «Новая Россия». Влітку 1923 р., після невдалої спроби соціалістичного перевороту у Болгарії, всіх російських емігрантів, що співчували Радянській владі, було заарештовано. Серед них був і Адамович. Жодних конкретних звинувачень проти нього не було, тому він, як і декілька сотень емігрантів під егідою Червоного Хреста РСФРР, повернувся додому²².

В 20—30-ті рр. Адамович зовсім відійшов від політичної

діяльності, займався літературною працею. За даними редакції «Життя видатних людей», Адамович загинув на фронті у 1942 р.²³. Так увірвалося життя революціонера, який явно не відповідав канонічним шаблонам, створеним істориками сталінського та застійного часів. Дані нотатки є спробою відтворити історичну справедливість у відношенні до цієї неабиякої людини.

ПРИМІТКИ:

1. ЦДІА України. Ф. 385. Оп. 1. Спр. 2029. Арк. 140—141; Сухов А. А. Одеский порт в 1906 г.//Кандалный звон. 1926. № 5. С. 14.
2. Из рассказов С. И. Мартыновского о 1905 г. в Екатеринодаре/запись А. А. Сухова//Кандалный звон. 1927. № 6. С. 109—111.
3. ЦДІА України. Ф. 385. Оп. 1. Спр. 2029. Арк. 141.
4. Сухов А. А. Указ. соч. С. 17.
5. Адамович М. П. На пути к «регистрации»//Материалы по истории профессионального движения в России. М., 1925. Сб. 3. С. 208—209.
6. Сухов А. А. Указ. соч. С. 19; Яковлев А. А. Борьба за «Регистрацию». М., 1929. С. 20.
7. Адамович М. П. Черноморская регистрация. М., 1929. С. 17—20, 65—92.
8. Годлевский. Кишинев—Одесса—Николаев//Лет революции. 1924. № 4. С. 107.
9. Адамович М. П. Черноморская регистрация. М., 1929. С. 99—103.
10. Яковлев А. А. Указ. соч. С. 40—45.
11. ЦДІА України. Ф. 385. Оп. 1. Спр. 2029. Арк. 115.
12. К. Арл. Отбитая тюрьма//Русское богатство. 1911. № 4. С. 178.
13. ЦДІА України. Ф. 385. Оп. 1. Спр. 1029. Арк. 192, 212.
14. Адамович М. П. Чорноморці в революції. Х., 1931. С. 32—33.
15. Моряк. Орган союзу чорноморських моряків. 1912. 25 дек. № 12.
16. ЦДІА України. Ф. 385. Оп. 1. Спр. 2684. Арк. 8—10, 21, 25.
17. Адамович М. П. Чорноморці в революції. Х., 1931. С. 39.
18. ЦДІА України. Ф. 385. Оп. 1. Спр. 2684. Арк. 20—20 зв.
19. Моряк. 1912. 25 дек. № 12.
20. ЦДІА України. Ф. 385. Оп. 1. Спр. 2684. Арк. 31 зв., 39 зв., 45; Ф. 419. Оп. 1. Спр. 6561. Арк. 163 зв., 164.
21. Адамович М. П. Чорноморці в революції. С. 89—91.
22. Моряк. Газета моряків Чорного и Азовского морей. 1923. 1, 3, 5 августа.
23. ЖЗЛ. Каталог, 1933—1985. М., 1987.

Ф. О. САМОЙЛОВ

П. Б. СТРУВЕ ТА УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ (1907—1914 рр.)

Одним з найгостріших та болючих питань російської дійсності початку ХХ ст. було національне питання. Природно, що ні одна з політичних партій того часу не могла обійти мовчанням цю проблему. Не були виключенням і російські